

МАКТАБГАЧА ВА БОШLANG'ICH МАКТАБ TA'LIMINING ZAMONAVIY MUAMMOLARI VA ULARNI HAL QILISH YO'LLARI

Raximova R. B.

Qashqadaryo viloyati PYaMO'MM katta o'qituvchisi

Tayanch so'zlar: ta'lim-tarbiya, shaxsini rivojlantirish, himoyachisi va do'sti.

Ключевые слова: образование, развитие личности, защитник и друг.

Key words: education, personal development, protector and friend.

Yurtimiz ravnaqi va islohotlarning samarasi har tomonlama ushbu xalqning bilim saviyasi va dunyoqarashiga bevosita bog'liq. Shaxsning ta'lim-tarbiya sohasidagi faolligi, uning haqiqiy fuqaroviy munosabati, demokratik islohotlarga intiluvchanligi belgilangan maqsadlarga tezroq erishishning muhim omilidir. «Ta'lim-tarbiya» - ong mahsuli, lekin ayni vaqtda ong darajasi va uning rivojini ham belgilaydigan omildir. Binobarin, ta'lim-tarbiya tizimini o'zgartirmasdan turib ongni o'zgartirib bo'lmaydi. Ongni, tafakkurni o'zgartirmasdan turib esa biz ko'zlagan oliy maqsad - ozod va obod jamiyatni barpo etib bo'lmaydi.

Hozirda zamonaviy uslubdagi ta'lim tizimi faoliyatini tubdan takomillashtirish va barqarorlashtirish hamda yoshlarning bilim olishga bo'lgan imkoniyatlarini ta'minlashda Sharqdagi mutafakkir ajdodlarimizning bebaho meroslaridan keng foydalanish bilan bir qatorda rivojlangan chet el mamlakatlarining tajribasidan ham foydalanish muhim ahamiyat kasb etiladi.

Bola shaxsining shakllanish jarayoni tarbiya va ta'lim sharoitida insoniyatning ijtimoiy-tarixiy tajribasini o'zlashtirish orqali amalga oshiriladi. Bu xilma-xil faoliyat turlarida ro'y beradi. Natijada bola o'zi yashayotgan jamiyat ijtimoiy munosabatlari sistemasiga kiradi. Tarbiya va ta'lim jarayonida katta yoshli odam bolaga tushunarli bo'lgan mazmunni tanlaydi, uning o'zlashtirishiga rahbarlik qiladi. Bola shaxsini rivojlantirishda tarbiyaning yetakchilik roli shu bilan belgilanadi. Bunda bolaning ruhiy-fiziologik imkoniyatlari ularning jo'shqinligi hisobga olinadi. Shu munosabat bilan tarbiya jarayonining o'zi doimiy bo'lib

qolmaydi. U o'zgarib boradi: uning mazmuni boyiydi va murakkablashadi, shakllari o'zgaradi, o'sayotgan odam shaxsiga ta'sir ko'rsatish usullari tobora xilma-xil bo'lib boradi.

Tarbiyaning o'zgarishi bolaning «eng yaqin rivojlanish zonalarini» (L.S. Vigotskiy) bilan bog'liq bo'lib, ular ancha murakkab mazmundagi bilimlar, ko'nikmalar, faoliyat turlari va hokazolarni o'zlashtirishga ruhiy-fiziologik imkoniyatlar paydo bo'lishi bilan ajralib turadi (masalan, emaklashdan keyin yurish; bijir-bijirdan keyin faol nutqni o'zlashtirish; ancha miqdordagi tasavurlarga ega bo'lgandan keyin tushunchalar darajasidagi bilimlarni o'zlashtirish; buyum asosidagi o'yin, mehnat faoliyatining vujudga kelishi va h.k.). Tarbiya va ta'lim eng yaqin rivojlanish zonasiga asoslanib, bugungi rivojlanish darajasidan oldinda boradi va bolaning rivojlanishini olg'a harakatlantiradi. Inson shaxsining rivojlanishi bir qancha bosqichdan o'tadi. Har bir navbatdagi bosqich avalgisi bilan mustahkam bog'liq bo'ladi, avval erishilgan bosqich yanada yuqoriroq bosqichning tuzilishiga uzviy tarzda qo'shiladi. Ilk yosh bosqichida shakllanadigan rivojlanish odam uchun doimiy ahamiyatga ega bo'ladi. Mazmun, metodlar, tashkil etish shakllarining aloqadorligi birinchi bosqichdan oxirigacha tarbiyaning o'ziga xos xususiyati hisoblanadi.[6]

Shaxsning o'tmish avlodlar yaratib qoldirgan ijtimoiy-tarixiy tajribalarni o'zlashtirish jarayonida shaxsning rivojlanishi haqida ta'limot maktabgacha ta'lim didaktikasida ta'lim mazmunini tanlash va tuzish prinsiplarini ishlab chiqishning metodologik asosi hisoblanadi. Bu didaktikada bola ta'lim va tarbiya olish jarayonida kamol topadi degan qoidaning qaror topishi barcha yosh davrlaridagi bolalarga mo'ljallangan bilimlar mazmunini tanlash prinsiplarini ishlab chiqishni dolzarb muammo qilib qo'ydi. Mazkur muammoni ishlab chiqishda L.S. Vigotskiy, Rubinshteyn, V.V. Davidov, L.Ya. Lerner, L.V. Zankov, A.R. Usova, A.M. Leushina va boshqa pedagog va psixologlar katta hissa qo'shdilar.[5]

Bola shaxsini rivojlantirishda tarbiyaning yetakchilik roli pedagogning ham yetakchilik rolini, uning har bir bola shaxsini shakllantirish uchun mas'uliyatini qaror toptiradi. Taniqli pedagog A.S. Makarenko pedagogning roli va mas'uliyatini ta'kidlab, shunday yozgan edi: «Tarbiyaviy ta'sirning g'oyat qudratli ta'sir ko'rsata olishiga ishonchimiz komil. Agar odam yomon tarbiyalangan bo'lsa, bunda faqat tarbiyachilar aybdorligiga aminman. Agar bola yaxshi bo'lsa, buning uchun u o'z bolaligida tarbiya topganidan qarzdordir». [6]

Shu bilan bir qatorda maktabgacha yoshdagi bolalarni ekologik tarbiyalash umumiy ta'lim jarayonining bir qismidir; tafakkurni, nutqni, bilimdonlikni, hissiy sohani, axloqiy tarbiyani rivojlantirishga, ya'ni butun shaxsning shakllanishiga yordam beradi. Ekologik ta'lim jarayonida maktabgacha yoshdagi bolalar elementar ekologik bilimlar to'plamiga, tabiatdagi sabab-oqibat munosabatlarini bilishga, barcha tirik mavjudotlarga hurmatga asoslangan ekologik jihatdan barkamol xavfsiz xulq-atvor normalarini o'zlashtiradilar. Tabiiy dunyoning «himoyachisi va do'sti» faol pozitsiyasini shakllantirish maktabgacha yoshdagi bolalarning ekologik madaniyatini tarbiyalash uchun asosdir. Bolalar ayniqsa ta'sirchan va sezgir, shuning uchun ular muhtojlarni himoya qilish uchun barcha choralarda faol ishtirok etadilar. Bolalarga odamlarning tabiiy dunyoga nisbatan kuchliroq pozitsiyani egallashini ko'rsatish muhimdir. Atrofdagi dunyo to'g'risida olingan bilimlar amaliy mashg'ulotlar va tasviriy misollar bilan qo'llab-quvvatlanishi kerak, shunda bolalar o'z faoliyatining ijobiy natijasini ko'rishlari va yutuqlarini yaxshilash istagi paydo bo'lishi kerak. Zamonaviy ekologik ta'lim muammosi ko'p qirrali. Bugungi kunda ekologiya odamlarga omon qolishga yordam beradigan, yashash joylarini yashash uchun maqbul bo'lgan fanga aylandi. Ekologik tarbiya insonda ekologiya qonunlariga muvofiq harakat qilish qobiliyati va istagini shakllantirishdir. Hozirgi vaqtda ekologik ta'lim maktabgacha pedagogik nazariya va amaliyotning mustaqil sohasi sifatida shakllandi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ekologik ta'limi - bu hissiy ijobiy munosabatda namoyon bo'ladigan ekologik g'oyalar va bilimlar tizimini, ekologik madaniyatni shakllantirishga qaratilgan bolani tarbiyalash va rivojlantirishning uzluksiz jarayoni tabiatga, atrof-muhit holatiga mas'uliyat bilan munosabatda bo'lish. Tabiatga mehr va unga mehrli munosabat bola qalbida faqat maktabgacha tarbiyachi har kuni kattalar, o'qituvchilar va ota-onalar tomonidan tabiatga ehtiyotkorlik, ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish misollarini ko'rsagina shakllanadi. Bu holda ekologik ta'lim bolaning his-tuyg'ularini rivojlantirish, hamdardlik, hayratda qolish, hamdardlik, tirik organizmlarga g'amxo'rlik qilish, ularni tabiatdagi birodarlar sifatida qabul qilish, dunyo go'zalligini ko'rish qobiliyati bilan chambarchas bog'liq. butun manzara va bitta gul, shudring tomchisi, kichik o'rgimchak). Bularning barchasi, albatta, bolalarda atrof-muhit haqidagi ekologik savodxonlik g'oyalarini shakllantirishda katta rol o'ynaydi. Biroq, bu etarli emas: bolalarga atrof-muhitga nisbatan oqilona munosabatda bo'lish zarurligini tushunishga yordam beradigan minimal ekologik bilim kerak. Shuni ham ta'kidlash kerakki, ko'plab o'qituvchilar o'quv jarayonida bolalarning e'tiborini birinchi navbatda tirik narsalarga, ayniqsa hayvonlarga qaratadilar, jonsiz tabiat ob'ektlariga juda kam

e'tibor beriladi. Shu bilan birga, bolalar jonsiz tabiat ob'ektlariga katta qiziqish uyg'otadi va ishni to'g'ri tashkil qilish (tajriba, kuzatishlar o'tkazish) bilan bola jonsiz tabiat va uning hayvonot dunyosi bilan bog'liqligi haqidagi bilimlarni oson egallaydi. Maktabgacha yoshdagi bolalarni ekologik tarbiyalash jarayonida tabiat bilan majburiy uchrashuvlar bolalarning g'oyalarini kengaytiradi, ularning turli xil hodisalarga diqqat bilan qarash qobiliyatini oshiradi, tabiiy materialdan hunarmandchilikni yaratishda idrokning yaxlitligini saqlaydi. Shunday qilib, zamonaviy pedagogik nazariyada maktabgacha yoshdagi bolalarni ekologik tarbiyalash muammosi etarlicha batafsil ko'rib chiqiladi. Bugungi kunda maktabgacha yoshdagi bolalarning ekologik ta'limi - bu insonning tabiatga mas'uliyatli munosabatini shakllantirish va rivojlantirishni ta'minlaydigan ekologik bilimlar, ko'nikmalar, munosabatlar, e'tiqodlar, axloqiy fazilatlar tizimini shakllantirishning maqsadli, tashkil etilgan, tizimli, izchil, tizimli pedagogik jarayoni. umuminsoniy qadriyat. Maktabgacha yoshdagi bolalarni ekologik tarbiyalashning asosiy vazifasi ekologik madaniyatni tarbiyalashdir.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan o'zgarishlarga muvofiq, shaxsning atrofidagi o'ziga xos xarakterga ega bo'lgan muhitga moslashuviga hamda shaxsiy rivojlanishini ta'minlovchi ta'lim va tarbiyasiga alohida talablar qo'yiladi. Xorijiy ta'lim tizimidagi zamonaviy tendensiyalar shaxs ta'lim-tarbiyasi juda erta yosh davridan shakllantirishni nazarda tutmoqda. Jumladan, Finlyandiya, Janubiy Koreya, Yaponiya ta'lim tizimida maktabgacha yosh davridanoq bolalar hayotiy vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish, kelajagi uchun ta'lim-tarbiyaga o'rgatib borish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kelajagiga bee'tibor bo'lmagan xalq baxtli va farovon kunlarini uning egalari bo'lmish yosh avlod istiqbolida ko'rgan millat ta'lim-tarbiyaga alohida e'tibor beradi. Mustaqillik yillarida eng avvalo, kelajagimiz egalari bo'lgan barkamol avlod kelajagi, ta'lim va tarbiyasiga mas'ul bo'lgan ustoz va murabbiylik kasbiga e'tibor kuchaydi. Jamiyatimizda bu sharaffi va o'z navbatida katta mas'uliyatli bo'lgan kasb egalariga nisbatan cheksiz hurmat va ularga e'tibor ko'rsatish davlat siyosati darajasigacha ko'tarilgan.

Shaxsning shakllanishi kishilik jamiyati tomonidan yaratilgan ijtimoiy-tarixiy tajribani o'zlashtirish, ta'lim-tarbiya berish bilan amalga oshiriladi. Bu turlicha faoliyatlarda yuzaga keladi. Bolalar egallashlari kerak bo'lgan mazmunni tanlash, uning egallab olishiga rahbarlik qilish kattalar tomonidan ta'lim-tarbiya jarayonida amalga oshiriladi. Tarbiya va ta'limning mazmuni, vositalari, metodlari, bolaning rivojlanish jarayoni ularning yoshi bilan izohlanadi. Shu o'rinda, kichik yoshdagi bolalar bilan ish olib borilganda ularning mustaqil hayotga butunlay moslashmaganligi hisobga olinadi. Keyingi

yosh guruhlarida maktabgacha yoshdagi bolaning mustaqilligi, moslashishi ancha oshib boradi. Shunga muvofiq tarzda ta'lim-tarbiyaviy ishlarning vazifalari, mazmuni, vositalari o'zgaradi. Bolalarning maktabgacha yoshning oxiriga borib erishgan rivojlanish darajasi ular bilan olib boriladigan ta'lim-tarbiya ishini murakkablashtirish imkonini beradi.

Ta'lim-tarbiya orqali amalga oshiriladigan faoliyatlarni maktabgacha yoshdagi bolalar birdaniga o'zlashtirib olmaydi, ularni bolalar tarbiyachi rahbarligida sekin-asta egallab boradilar. Bolalar hayotining birinchi yilidanoq faoliyatning eng oddiy turlari undagi shaxsiy qobiliyatlar, xususiyatlar, tevarakatrof ma'lum bir munosabatning shakllanishiga asos bo'lib xizmat qiladi. Masalan, kattalarning bolalar bilan bo'ladigan his-tuyg'u, hissiy-predmetli munosabatlaridanoq bolada dastlabki ijtimoiy talabni vujudga keltiradi. Dastlabki harakat va tasavvurlar, taassurotlar shakllana boshlaydi. Harakat usullarini egallab borish orqali bolada faollik rivojlanadi. Ammo faollikning qay darajada rivojlanib borishi irsiyatga hamda taqlidchanlik qobiliyatiga bog'liq bo'ladi. Bola hayotining ilk yillarida o'zidan kattalar bilan o'rnatadigan munosabati va narsa-buyumlar bilan bajargan harakati asosiy faoliyat turi bo'ladi. Bola bilan muloqot qilish orqali kattalar ularni asta-sekin buyumlar olamiga olib kiradilar. Mana shu yo'l bilan bola buyumlar bilan bo'ladigan faoliyatning o'ziga xos tomonlarini o'rganib boradi. 2,5 yoshdan keyin buyumlar bilan bo'ladigan faoliyatda bolalar ancha yuqori ko'rsatkichlarga erishadilar va ularning o'yin hamda tasviriy faoliyatga o'tishlari uchun ham asos yaratiladi. Kattalar tomonidan tashkil etilgan muomala munosabatlarida hamda faoliyatlarda o'z-o'zini anglab olishning dastlabki shakllari sekin-astalik bilan shakllanib boradi. Mashg'ulotlardagi o'quv faoliyati orqali bolalar tevarakatidagi tabiat to'g'risida, ijtimoiy hayot, kishilar to'g'risidagi bilimlarni o'zlashtirib boradilar. Bundan tashqari, ularning aqliy va amaliy bilimlari yanada ortib boradi.

Bu kabi islohotlarni yanada kengaytirishga o'z xissasini qo'shish, mamlakatimiz kelajagi bo'lmish yosh avlodning ta'lim va tarbiyasiga befarq bo'lmaslik jamiyatimizdagi har bir kishining asosiy vazifasidir. Zero, insonni har tomonlama barkamol qilib tarbiyalash, ajdodlarimiz ma'rifat, ma'naviyat va madaniyatni yosh avlodga o'rgatish, ulami komillikka yetaklash eng oliy maqsadimiz bo'lsin.

Adabiyotlar:

1. Nikolayeva, S.N. Kichik maktabgacha yoshdagi bolalarni ekologik tarbiyalash. Bolalar bog'chasi o'qituvchilari uchun kitob. - M.: Mozaik-sintez, 2004. - 96s
3. Lee Youngil «Montessori ta'limi: Ma'daniy ta'lim» Qo'llanma. Qarshi: Intelekt. 2022y.

4. Qodirova. F. va boshqalar Maktabgacha pedagogika. Dsrlik. Toshkent: Tafakkur. 2019y.
5. O.U.Hasanboyeva va boshqalar Maktabgacha ta'lim pedagogikasi. O'quv qo'llanma. Toshkent: Ilm Ziyo. 2012y.
6. Jalilova S. Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi. O'quv qo'llanma. Toshkent: Faylasuflar. 2017y.

РЕЗЮМЕ

Maqolada maktabgacha va boshlang'ich maktab ta'limining zamonaviy muammolari va ularni hal qilish yo'llari, ekologik tarbiyani shakllantirish imkoniyatlari haqida fikr mulohaza yuritilgan.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются современные проблемы дошкольного и начального школьного образования и пути их решения, возможности создания экологического образования.

SUMMARY

The article discusses modern problems of preschool and primary school education and ways to solve them, the possibility of creating environmental education.